

Hasan da öylesine değişmiştir ki çevresindeki insanlar onu tanımakta güçlük çekerler.

Romanlar arasında dikkatimizi çeken son bir benzerlik de yapısal olarak aynı sonu paylaşmalarıdır. Kötüler cezalandırılır, iyiler ödüllendirilir. Sonları itibariyle her iki romanın da doğu masallarında rastladığımız "mutlu son" tekniğiyle sona erdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Genel çizgileriyle de olsa göstermeye çalıştığımız gibi, aralarında ilk bakışta hiçbir benzerlik bulunmayan **Monte-Kristo Kontu** ve **Denizci Hasan** temelde aynı anlatım tekniklerini paylaşırlar. Ahmed Midhat, "ilk başarılı Türk romanı" olarak kabul edilen yapıtında anlatım tekniklerinin kurgulanmasında **Monte-Kristo Kontu**'nu örnek olarak almış, ancak gerekli gördüğü yerlerde Türk okurunun zevklerini göz önünde bulundurarak, bugün bile herkesin büyük bir ilgiyle okuduğu, sürükleyici, sürükleyici olduğu kadar da öğretici bir roman yazmıştır. Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki **Denizci Hasan** "bir öykünme değildir". İçindeki düşünce, bilgi ve bakış açısı farklılıklarıyla her zaman özgünlüğünü koruyacak olan bir yapıttır.

ARAP EDEBİYATINDA BİR EDEBİ NESİR TÜRÜ OLARAK TEVKİ'ÂT

Doç. Dr. Kenan DEMİRAYAK

Tevkî ile halifelerin, vezirlerin, valilerin, emir vb. devlet adamlarının herhangi bir şikayet, istek vb. hususlarda kendilerine sunulan dilekçe ve yazılar üzerine yazdıkları notlar kastedilir. Dilekçe veya yazının takdim edildiği devlet adamı bu yazı üzerine yazdığı *tevkî* ile bir mesele hakkındaki olumlu veya olumsuz görüşünü belirtir¹.

Dilekçe sahibinin herhangi bir şikayetini, isteğini veya başına gelen bir sıkıntıyı anlattığından, bu dilekçe veya yazıların muhtevası kısasa olarak adlandırılmış, bu dilekçelere de, elbise parçasına benzetilerek, *ruk'a* adı verilmiştir².

Câhiliye dönemi Arap edebiyatında *tevkî* sanatının, günümüze herhangi bir örneğinin ulaşmamış olması nedeniyle, mevcut olmadığını zannediyoruz. Nitekim birçok edebiyatçı ve dil alimi *tevkî*'nin islâmî bir sanat olup Arapların bu sanatı önceden bilmediklerini belirtmektedir³. Cahiliye döneminde *tevkî* sanatının mevcut olmayışının nedeni Arap sosyal ve kültürel ortamının böyle bir sanata ihtiyacı olmayışı ve mevcut çevrede yazının yaygın olmayışı ile izah edilebilir. Buna ilave olarak şunu belirtmek gerekir ki, Araplar cahiliye döneminde kabile reislerine veya yöneticilerine herhangi bir meseleyi yazılı olarak değil, sözlü olarak arz ederlerdi⁴.

Şevkî Dayf *tevkî*'nin Fars kral ve vezirlerince kullanılan bir sanat olup Abbâsî halifelerinin bu hususta Fars kral ve vezirlerini

¹ Tâhâ Muhsin, "et-Tevkî' fennun edebî", *el-Câmi'a*, Câmi'atu'l-Mevsil, Sayı 8, Haziran, 1975, s. 49.

² Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, I-III, Beyrut, 1351/1933, I, 87; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-'arabî, el-'Asru'l-'Abbâsî el-evvel*, Kahire, 1973, s. 489.

³ Bkz. ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, V, 549 (Ë.ÿ+).

⁴ Tâhâ Muhsin, a.g.m., s. 49.

taklit ettiklerini belirtir⁵. Fars kral ve vezirlerinin tevkî sanatını kullandıkları doğrudur. Nitekim bir İranlı, Kısra b. Kubâz'a, içerisinde Kısra'ya yakın akrabalarından bazılarının kötü niyetli olduğunu ve bunların da filan kişiler olduğunu belirttiği bir dilekçe sunmuş, Kısra ise bu dilekçenin altına

« انما املك ظاهر الاجسام لا النيات ، و احكم بالعدل لا بالهوى ،

و افحص عن الاعمال لا عن السرائر »

" Ben niyetleri değil, vücutların görünen yerlerini görebiliyorum, hevâ ile değil, adaletle hükmediyorum, ayrıca gizli şeylere değil, amellere bakıyorum"⁶ şeklinde bir not yazmıştır.

Ayrıca Enuşirvân da bir mahpusun kissasına

« من ركب ما نهى عنه حيل ما بينه وبين ما يشتهي »

"Yasaklandığı şeye binen kişinin, kendisi ile arzu ettiği şey arasına mesafeler girer"⁷ şeklinde bir tevkî yazmıştır. Yine bir hizmetçisi bir dilekçe vererek âilesinin kalabalık olduğunu ve geçim sıkıntısı çektiğini belirtmiş, Enuşirvân onun yalan söylediğini öğrenince kissasının altına

« ان الله خفف ظهرك فثقله ، و احسن اليك فكرته ،

فتب الى الله يتب عليك »

"Allah yükünü hafifletti, sen ise ağırlaştırdın, sana iyilik etti, sen ise küfrettin, Allah'a tevbe et, tevbeni kabul etsin"⁸ şeklinde bir tevkî yazdı.

Ancak Fars edebiyatında çok eskiden beri mevcut olduğu bilinmekle beraber tevkî sanatının Araplara Fars edebiyatından geçtiğini söylemek zordur. Çünkü tevkî sanatı Arap edebiyatında Sadru'l-İslam

5 Şevki Dayf, a.g.e., s. 489.

6 İbn 'Abdi Rabbihi, *el-'Ikdu'l-ferîd*, nşr. Ahmed Emin ve diğerleri, I-VIII, Kahire, 1384/1965, IV, 222.

7 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 223; Ahmed Emin, a.g.e., I, 188.

8 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 223.

döneminden beri bilinmektedir.

Bir bina yapımı hususunda Hz. Ömer'e bir yazı gönderen Sa'd b. Ebi Vakkâs'ın yazısının altına Hz. Ömer

« ابن ما يكنك من الهواجز و اذى المطر »

"Seni öğle güneşinin sıcağından ve yağmurun eziyetinden koruyacak bir şey yap"⁹ şeklinde bir tevkî yazmıştır. Yine Hz. Ömer, 'Amr b. el-Âs'a

« كن لرعتك كما تحب ان يكون لك اميرك »

"Tebeana karşı, emirinin sana karşı nasıl olmasını istiyorsan, öyle ol"¹⁰ şeklinde bir tevkî yazdığı bilinmektedir.

Hz. Osman kendisine bir topluluk tarafından sunulan ve Mervân b. el-Hakem hakkında bir şikayeti dile getiren dilekçenin altına

« فان عصوك فقل اني برئ مما تعملون »

"Eğer sana isyan ederlerse, ben sizin yaptığınız şeyden beriyim de"¹¹ şeklinde bir tevkî yazarak bunu Mervân'a göndermiştir. Yine Hz. Osman fakirlikten şikayet eden bir kişinin dilekçesinin altına

« قد امرنا لك بما يقيمك ، و ليس في مال الله فضل للمسرف »

"Senin için, maişetini idame ettirecek kadar (yardım edilmesini) emretmiştik, oysa Allah'ın malında (hazinede) müsrif için fazlalık yoktur"¹² şeklinde bir tevkî yazmıştır.

Ali b. Ebi Tâlib de, oğlu Hasan'ın yazısının altına

« رأى الشيخ خير من مشهد الغلام »

9 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 204.

10 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 205.

11 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 206; burada Şuarâ Suresi, 216'dan iktibas yapılmıştır.

12 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 206.

"İhtiyarın fikri gencin gözle görmesinden daha iyidir"¹³ şeklinde bir tevki yazmıştır. Yine Ali b. Ebî Tâlib, kendisine bir mektup göndererek insanların kıyamet günü nasıl hesaba çekileceğini soran Selmân el-Fârisî'nin yazısının altına

« يحاسبون كما يرزقون »

"Rızıklandırıldıkları gibi hesaba çekilirler"¹⁴ şeklinde bir tevki yazarak cevap vermiştir.

Sadru'l-İslâm döneminde devlet adamları tarafından yazılan tevkîlerin örneklerini çoğaltmak mümkündür¹⁵.

Emeviler döneminde de 'Abdullâh b. 'Âmir bir meselede Mu'âviye b. Ebî Sufyân'a bir mektup yazmış ve bu mektubunda Mu'âviye'yi kınamıştı. Mu'âviye ise bu mektubun altına şu tevki'i yazmıştı:

« بيت امية فى الجاهلية اشرف من بيت حبيب ، فاما الاسلام ، فانت تراه »

"Umeyye âilesi cahiliye döneminde Habîb (b. 'Abdi Şems) âilesinden daha şerefli idi, islâmî dönemde ise, görüyorsun"¹⁶.

Rebî'a b. 'Isl el-Yerbû'î, Mu'âviye b. Ebî Sufyân'a bir mektup yazıp Basra'da bir ev yapmasına yardım etmesini ve evin yapımında kullanmak üzere kendisine oniki bin hurma ağacı gövdesi vermesini istemiş, Mu'âviye ise bu mektubun altına şu tevki'i yazmıştır:

« ا دارك فى البصرة ام البصرة فى دارك ؟ »

"Evin mi Basra'da, yoksa Basra mı evinde?"¹⁷

el-Haccâc b. Yûsuf, 'Abdumelik b. Mervân'a bir mektup yazarak Irak halkının itaatsizliğini ve bu yüzden karşılaştığı sıkıntıları dile

13 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 206.

14 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 206.

15 Bkz. İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 207-211.

16 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 206.

17 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 207.

getirip 'Abdumelik'ten, Iraklıların ileri gelenlerini öldürmesi hususunda izin istemişti, 'Abdumelik ise el-Haccâc'ın mektubuna şu tevki'i yazmıştı:

« ان من بين السائس ان ياتلف به المختلفون ، و من شومة ان يختلف به المؤتلفون »

"Dağılanların kendisiyle bir araya gelmeleri idarecinin uğurundan, bir araya gelenlerin de kendisinden dolayı dağılmaları onun uğursuzluğundandır"¹⁸. Yine 'Abdumelik b. Mervân, kendisine bir mektup yazarak İbnü'l-Eş'as'ın gücünü bildiren el-Haccâc'ın mektubunun altına

« بضعفك قوى و بخرقك طلع »

"O, senin zayıflığın yüzünden güçlenmiş, beceriksizliğinin yüzünden yükselmiştir"¹⁹ şeklinde tevki yazdı.

'Umer b. 'Abdilazîz, kendisine halkın itaatsizliğini bildiren Irak yöneticisinin yazısının altına

« ارض لهم ما ترضى لنفسك ، و خذهم بجرائمهم بعد ذلك »

"Kendine uygun gördüğün şeyleri onlar için de uygun gör ve bundan sonra onları cezalandır"²⁰ şeklinde bir tevki' yazarak cevap vermiştir. Yine 'Umer b. 'Abdilazîz, kendisine bir mektup yazarak Küfe halkının itaatsizliğini bildiren 'Adî b. Ertât'ın mektubuna karşılık olarak

« لا تطلب طاعة من خذل عليا ، و كان اماما مرضيا »

"Kendisinden razı olunan bir imam olduğu halde Ali (b. Ebî Tâlib)'yi yalnız bırakıp zelil olarak terkedenlerin itaatini bekleme"²¹ şeklinde bir tevki yazmıştır.

18 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 207.

19 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 207.

20 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 208.

21 İbn 'Abdi Rabbîhi, a.g.e., IV, 209.

Yezîd b. 'Abdilmelik, bir zulme uğradığından şikayetçi olan bir kişinin kıssasına tevki olarak

« سيعلم الذين ظلموا اي منقلب ينتقلون »

"Haksızlık eden kimseler nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını anlayacaklardır"²²âyetini yazmıştır.

Hişâm b. 'Abdilmelik, zulme uğradığını iddia eden birinin kıssasının altına

« اتاك الغوث ان كنت صادقا ، و حل بك النكال ان كنت كاذبا ، فتقدم او تاخر »

"Doğru söylüyorsan sana yardım, yalan söylüyorsan ceza gelir, artık ya ilerle (ve zulme uğradığını ispat et) veya geri dur (ve kaybol)"²³ şeklinde tevki yazdı. Yine Hişâm, kendisine had cezası uygulanacak bir mahpusun dilekçesine şu tevki yazmıştır:

« نزل بحدك الكتاب »

"Sana had cezası uygulanmasını kitap (Kur'ân) indirmiştir"²⁴
Yezîd b. el-Velid de, Mervân b. Muhammed'e

« اراك تقدم رجلا و تؤخر اخرى ، فاذا اتاك كتابي هذا فاعتمد على ايهما شئت »

"Senin, bir adımını öne diğer adımını geriye attığını (bir hususta tereddüt ettiğini) görüyorum, bu mektubum sana ulaştığında, artık hangisini dilersen o adımına dayan (ve ya ilerle ya da geri dur)"²⁵ şeklinde bir tevki yazmıştı.

Ziyâd b. Ebîh de, oğlunun kendisine asi geldiğinden şikayetçi olan bir kişinin kıssasına

« ربما كان عقوق الولد من سوء تأديب الوالد »

22 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 209; Şuarâ Suresi,227'den iktibas yapılmıştır.

23 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 208.

24 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 209.

25 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 210.

"Belki oğlun asiliği babanın kötü terbiye edişindedir"²⁶ şeklinde tevki yazmıştır.

Burada Abbâsilerin ilk döneminde halife, vezir, emir ve katiplerin tevkilerinden örnekler verelim :

es-Saffâh, Vâsıt'ta İbn Hubeyre ile savaşmakta olan Ebû Ca'fer el-Mansûr'un yazısına şöyle bir tevki yazmıştır :

« ان حلمك افسد علمك و تراخيك اثر فى طاعتك ، فخذ لى منك ، و لك من نفسك »

"Yumuşaklığın bilgini bozdu, gevşekliğin de sana olan itaate tesir etti, bu durumda benim intikamımı kendinden, kendininkini de yine kendinden al"²⁷. Yine es-Saffâh erzakının kısıtlanmasından şikayet eden yakınlarından bir gurubun yazısının altına şu tevki yazdı :

« من صبر فى الشدة شارك فى النعمة »

"Zorluk anında sabreden nimete de ortak olur"²⁸

el-Mansûr da erzakının kesildiğinden şikayet eden bir adamın kıssasına

« ما يفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها »

"Allah'ın insanlara verdiği rahmeti önleyebilecek kimse yoktur"²⁹ şeklinde tevki yazmıştır. Nil nehrinin suyunun eksilmesi nedeniyle kıtlıktan şikayetçi olan Mısır valisinin kıssasının altına el-Mansûr

« طهر عسكريك من الفساد يعطك النيل القبياد »

26 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 217.

27 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 211.

28 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV,211.

29 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 212; Fâtır Suresi, 2'den iktibas yapılmıştır.

"Sen askerini fesattan temizle, Nil size bereket verir"³⁰ şeklinde bir tevkî yazdı. Yine el-Mansûr, valilerinden şikayet eden Küfe halkının yazısının altına da

« كما تكونون يؤمر عليكم »

"Nasıl iseniz öyle idare olunursunuz"³¹ şeklinde tevkî, namaz kılacağı yerin uzak olduğunu belirtip kendisine yakın bir yere mescit yapılmasını isteyen bir kişinin kıssasına

« ذلك اعظم لشوايك »

"Bu, senin sevap kazanman için daha iyidir"³² şeklinde tevkî, borçtan şikayet eden bir kişinin kıssasına da

« ان كان دينك في مرضاة الله قضاء »

"Eğer borcun Allah'ın razı olduğu bir hususta ise Allah onu öder"³³ şeklinde tevkî yazmıştır.

el-Mehdî, katil oluşu nedeniyle hapsedilen bir adamın yazdığı kıssanın altına

« و لكم في القصاص حياة يا اولي الاباب »

"Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır"³⁴ şeklinde tevkî yazmıştır. Kendisine tebeanın itaatsizliğinden şikayet eden Doğu Anadolu valisinin kıssasının altına el-Mehdî şu tevkî yazmıştır :

« خذ العفو و أمر بالعرف و أعرض عن الجاهلين »

"Sen af yolunu tut, bağışla, uygun olanı emret, bilgisizlere

30 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 212.

31 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 212.

32 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 212.

33 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 212.

34 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 213; Bakara Suresi, 179'dan iktibas

yapılmıştır.

aldırış etme"³⁵. el-Mehdî kendisine Horasan valisini, halkı ihmal ettiği gerekçesiyle şikayet eden yazının altına da

« أنا ساهر و أنت نائم »

"Ben geceyi uykusuz geçiriyorum, sen ise uyuyorsun"³⁶ şeklinde tevkî yazarak Horasan valisine göndermiştir.

Hârûn er-Reşid, Bermekilerden bir kişinin kıssasının altına

« أنيته الطاعة و حصده المعصية »

"Onu itaat bitir(ip yetiştir)miş, günah da hasat etmiştir (itaati sayesinde önemli mevkilere gelmiş, işlediği suç yüzünden felakete uğramıştır)"³⁷ şeklinde bir tevkî; hapisteyken ölümünün yaklaştığını hisseden ve kendisine "Hasım (dünyadan) ayrılma durumuna gelmiştir, sen de peşinde (gelecek)sin, Allah adaletli hakimdir, O'nun huzuruna getirilecek ve göreceksin" şeklinde bir mektup yazan Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin yazısının altına da

« الحكم الذي رضيته في الآخرة لك هو الذي أعدى الخصم (في الدنيا) عليك ،

و هو من لا يرد حكمه ، و لا يصرف قضائه »

"Ahirette kendin için razı olduğun hakem dünyada sana en büyük düşman olarak hasımdır, O, hükmü reddedilmeyen, fermanı geri çevrilmeyendir"³⁸ şeklinde bir tevkî yazmıştı.

el-Me'mûn, kendisinden elbise talebinde bulunan bir memurun dilekçesine

« لو أردت الكسوة للزمت الخدمة ، ولكنك آثرت الرقاد ، فحظك الرؤيا »

"Elbise istiyorsan hizmet etmen gerekirdi, oysa sen uykuyu

35 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 212; A'raf Suresi, 199'dan iktibas yapılmıştır.

36 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 212.

37 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 213.

38 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 215.

tercih ettin, o halde nasibin rüyadır"³⁹ şeklinde tevki; Muhammed b. el-Fadl et-Tûsî'nin zulmünden şikayet ihtiva eden bir kıssanın altına da

« قد احتملنا بذاءك وشكاسة خلقك ، فاما ظلمك للرعية فإنا لا نحتمله »

"Ağzının bozukluğuna ve ahlaksızlığına katlandık, tebeaya zulmetmene ise sabretmeyiz"⁴⁰ şeklinde tevki; askerlerinin kendisine karşı ayaklanıp erzaklarını isteme hususunda olay çıkardıklarını ve hazinenin kilitlerini kırarak yağmaladıklarını belirten Doğu Anadolu valisinin yazısının altına da

« إعتزل عملنا ، فلو عدلت لم يشغبوا ، ولو قويت لم ينهبوا »

"Oradaki görevinden ayrıl, sen adil olsaydın askerler olay çıkarmazdı, güçlü olsaydın Beytu'l-mal'ı yağmalamazlardı"⁴¹ şeklinde tevki yazmıştır.

Ebû Muslim, Belh'teki yöneticisine

« لا تؤخر عمل اليوم لغد »

"Bugünün işini yarına bırakma"⁴² şeklinde tevki yazdı.

Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî kendisine sunulan güzel yazılı fakat düşük ifadeli bir risalenin altına şu tevkî yazdı :

« الخط جسم روحه بلاغة ، و لا خير فى جسم لا روح فيه »

"Yazı bir vücut, ruhu da belağattir, içerisinde ruh olmayan bir vücudun faydası yoktur"⁴³

Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî, hakkında şikayet gelen bazı

39 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 216.

40 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 219.

41 eṣ-Se'âlibî, *Tuhfetu'l-vuzerâ*, nşr. Habîb 'Alî er-Râvî - İbtisâm Merhûn es-Saffâr, Bağdad, 1977, s. 147.

42 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 218.

43 eṣ-Se'âlibî, a.g.e., s. 146.

valilerine

« قد كثر شاكوك و قل شاكوك ، فإما عدلت و إما إعتزلت »

"Şikayetçilerin çoğaldı, sana teşekkür edenler ise azaldı, ya adaletli davranırsın, ya da görevden ayrılırsın"⁴⁴ şeklinde tevki yazmış; kendisinden defalarca atıyye isteyen birinin kıssasının altına

« دع الدرع يدر لغيرك كما در لك »

"Memeyi bırak, sana aktığı gibi başkasına da aksın"⁴⁵ şeklinde bir tevki yazmıştır. Yine Ca'fer b. Yahyâ, kınadığı bir meselede Mansûr b. Ziyâd'a

« لم نزرعك لنحصدك »

"Seni, hasat edelim diye ekmedik"⁴⁶ şeklinde bir tevki yazarak uyarılmış, hakkında bilgi sahibi olduğu ve kendisine bir yardım talebiyle başvuran kişinin kıssasının altına şu şiiri yazmıştır :

« قد رأينا فما أعجبتنا و بلوناك فلم نرض الخبير »

"Seni gördük, hoşumuza gitmedin, seni tecrübe ettik ama aldığımız haber bizi hoşnut etmedi"⁴⁷

Bir kişi oğlunun uzun süre gözden kaybolduğunu ve eve gelmediğini belirtip Ca'fer b. Yahyâ'dan onu hapsedmesini istemişti, Ca'fer ise bu kişinin kıssasına şu tevkî yazmıştır :

« غيبة يوسف صلى الله عليه وسلم كانت اطول »

44 219; eṣ-Se'âlibî, a.g.e., s. 147; İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, nşr. İhsân 'Abbâs, I-VIII, Beyrut, 1968, I, 329, 346.

45 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 219.

46 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 219.

47 el-Cehşiyârî, *Kitâbu'l-vuzerâ ve'l-kuttâb*, nşr. Mustafa es-Sakâ ve diğeri, Kahire, 1357/1938, s. 205.

"Yüsuf'un, Allah'ın salât ve selâmu üzerine olsun, kaybolduğu süre onun kaybolma süresinden daha uzun idi"⁴⁸

el-Fadl b. Sehl bir şikayetçinin kıssasının altına

« كفى بالله للمظلوم ناصرا »

"Mazluma yardımcı olarak Allah yeter"⁴⁹; yürütmekte olduğu bir işin akibetinden endişe duyan birinin kıssasının altına

« ليس عليك بأس ما لم يكن فيك بأس »

"Sende bir kötülük olmadığı sürece sana kötülük gelmez"⁵⁰ şeklinde tevki yazdı.

Zu'r-Riyâseteyn lakabı ile bilinen el-Hasan b. Sehl de valilerinden şikayet eden bir heyetin kıssasının altına

« الحق أولى بنا والعدل بغيتنا ، وإن صح ما ادعيتم عليه صرفناه و عاقبناه »

"Bize hak daha uygun olup adalet de bizim arzumuzdur, eğer onun hakkındaki iddianız doğru ise onu oradan alır, cezasını da veririz"⁵¹ şeklinde bir tevki yazmıştır. Yine el-Hasan b. Sehl

- Ben rüyada ata bindiğimi, bir hizmetçim olduğunu ve avucumda dinarlar bulunduğunu gördüm,

- Anlayış ve bilgi sahibi bir topluluk bana dedi ki: Hayır gördün, düşlerin tabiri vardır,

- Yarın Emir'in yanında rüyayı açıkla, rüyada hayır, uykuda müjde bulursun"

şeklinde bir şiir yazıp kendisine gönderen bir kişinin yazısının altına

« أضغاث أحلام ، و ما نحن بتأويل الأحلام بعالمين »

48 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 219.

49 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 220.

50 es-Se'âlibî, a.g.e., s. 147.

51 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 221.

"Karşık, tabiri ve tevili zor bir rüya, zaten biz rüya tabirinden anlamayız"⁵² şeklinde bir tevki yazmıştır.

Birinci Abbâsî asrının önemli nesircilerinden biri olan Tâhir b. el-Huseyn kendisine affedilmesi hususunda bir yazı yazan es-Sindî b. Şâhik'in müracaatının altına

« عش ما لم أرك »

"Seni görmediğim sürece yaşa"⁵³; bölgesinden göndereceği vergiyi biraz ertelemesi için müracaat eden el-'Abbâs b. Mûsâ el-Hâdî'nin kıssasının altına ise

« و ليس أخو الحاجات من بات نائما ، ولكن أخوها من بيتت على رجل »

"İhtiyaç sahibi olan kimse geceyi uyku ile geçiren kimse değildir, gerçek ihtiyaç sahibi gecesini yükünün başında geçiren kişidir"⁵⁴ şeklinde tevki yazmıştır.

el-Fadl b. Sâlih de, bir suçtan tövbe eden bir kişinin kıssasının altına

« التوبة للذنب كالداء للمريض ، فإن صحت توبته كمل الله شفائه ، فإن فسدت نيته أعاد الله عليه داءه »

"Günaha tövbe hastaya ilaç gibidir, eğer kişinin tövbesi sağlıklı olursa Allah onun şifasını tamamlar, eğer niyeti bozulursa Allah ona hastalığını tekrar verir"⁵⁵ şeklinde bir tevki yazmıştır.

Tevki'âtin örneklerini çoğaltmak mümkündür⁵⁶. Buradan da

52 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 221.

53 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 222.

54 İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 222.

55 es-Se'âlibî, a.g.e., s. 149.

56 Bkz. İbn 'Abdi Rabbihi, a.g.e., IV, 211-222; es-Se'âlibî, a.g.e., s. 139, 145-149; el-Cehşiyârî, a.g.e., s. 204-205; CorcZeydan, *Târîhu âdâbil-luğati'l-'arabiyye*, nşr. Şevki Dayf, I-IV, Kahire, tsz, II, 131; es-Sibâ'î Beyyûmî,

anlaşılacağı gibi tevkî sanatı Abbasi halifelerinin Fars kral ve vezirlerinden görerek taklit ettikleri bir şey olmayıp, aksine kökleri Sadru'l-İslam dönemi öncesine dayanan bir nesir türüdür. Nitekim es-Sibâ'i Beyyûmî tevkî sanatının Fars edebiyatından geçen bir taklit olmadığını, icâzın en iyi örneklerinin de câhiliye dönemi emsal ve hikmetli sözleri olup Hz. Ömer tevkî yazmaya başladığında Fars edebiyatının Arap Yarımadasında henüz tanınmadığını belirtmektedir⁵⁷. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, tevkî sanatı 1. Abbasi asrında olgunlaşmış ve bir nesir türü olarak kuvvetlenmiştir⁵⁸. Ayrıca 1. Abbasi asrında yazının halk arasında yaygınlaşması sonucu tevkî sanatı da yaygınlaşmış, çoğu Fars asıllı olan katip ve vezirler bu hususta atalarının üslubunu takip etmişler, nihayet daha sonra *Divânu't-tevkî* olarak adlandırılan bir divan kurulmuştur⁵⁹.

Burada serdetmeye çalıştığımız tevkî örneklerinde de görüldüğü gibi tevkî sanatında göze çarpan en belirgin husus bunların ya bir ayet, bir hadis, bir hikmetli söz, bir şiir beyiti veya bir darb-ı meselden ibaret veciz ve belîğ birer cümle oluşudur. Bazı tevkîlerin bir veya iki kelimededen oluşması bu dönemde tevkî yazarların aşırı icâza meyilli olduğunu gösterir. Nitekim Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî, kâtiplerine "Bütün cümlelerinizi tevkî gibi kısa yapılabiliyorsanız yapın"⁶⁰ şeklinde bir tavsiyede bulunmaktadır. Bunun nedeni Abbâsî devletinin sınırlarının çok geniş olup yazışma imkanının kısıtlı olması, kağıt imkanının mahdut oluşu vb. hususlarla izah edilebilir. Nitekim 'Umer b. 'Abdilazîz, kendisinden kurtasiye isteyen Ebû Bekr b.

Târîhu'l-edebî'l-arabî, I-III, Mısır, 1958, III, 172-181; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-arabî*, Mısır, tsz., s. 220; Şevki Dayf, a.g.e., s. 490; 'Abdulmun'im Hafâcî, *el-Âdâbu'l-arabiyye fi'l-'asri'l-abbasî el-evvel*, s. 321-322;.

57 es-Sibâ'i Beyyûmî, a.g.e., III, 181.

58 'Umer Ferrûh, *Târîhu'l-edebî'l-arabî*, I-VI, Beyrut, 1981, II, 45;

Hafâcî, a.g.e., s. 321.

59 Ahmed Emîn, a.g.e., I, 188.

60 Bkz. el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, nşr. M. 'Abdusselâm Hârûn, I-IV, Mısır, 1979, I, 115; el-Cehşiyârî, a.g.e., s. 201; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Divânu'l-me'ânî*, I-II, Kahire, 1352, II, 89; ayn. mlf. *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, nşr. A. el-Becâvî - M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, tsz., s. 179.

Hazm'e "Kalemi incelt ve yazıyı kısa tut, böyle yapmak yazının daha çabuk anlaşılmasını sağlar"⁶¹ şeklinde cevap vermiştir. Bununla beraber el-Me'mûn ve vezirlerinin döneminden itibaren tevkîler uzatılmaya başlamış ve tevkîlerde icâz yerine itnâba yönelik kendini göstermiştir⁶².

Abbâsilerin ilk asrında kâtipler, yazdıkları tevkîlerin kalitesi hususunda yarışmışlar ve neticede tevkîlere icâz, ifade gücü, tasvir inceliği ve etkileme kuvveti gibi özellikler hakim olmuştur⁶³. Bu dönemde yazarlar ve halk arasında tevkîlerin değeri o kadar arttı ki Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî'nin tevkîleri istinsah edilir ve belâğati incelenirdi⁶⁴. el-Cehşiyârî, 'Ali b. 'Îsâ b. Yezdânir'in ifadesine göre Ca'fer b. Yahyâ'nın tebeadan gelen şikayetleri dinlemek üzere oturup bin küsur küssaya tevkî yazdığını, daha sonra bu tevkîlerin vali, kadı, nesirci ve divan kâtiplerine sunulduğunu, ancak karşılaştırıldığında bunların içinde mükerrer veya gerçeğe aykırı birşey bulunmadığını nakleder⁶⁵. Nitekim içerisinde belâğat üsluplarına ve sanatlara vakıf olmak amacıyla belîğ kişilerin Ca'fer b. Yahyâ'nın tevkîlerini elde etmek hususunda yarıştıkları ve bu dilekçelere yazılmış tevkîlerin her birinin bir dinara satıldığı söylenir. es-Se'âlibî, Ca'fer b. Yahyâ'nın tevkîlerinin büyük meblağlar karşılığında satın alındığını belirtmektedir⁶⁶. Hafâcî de yeni yetişen ediplerin bu tevkîleri ezberleyip derlemeye özen gösterdiklerini, bazen bir tevkî için yirmi dirheme kadar para sarfettiklerini ifade eder ki, bütün bu rivayetler bize, bu dönem Arap edebiyatında tevkî sanatının öneminin hangi boyutlara ulaştığı hususunda bir fikir vermektedir.

61 el-Cehşiyârî, a.g.e., s. 53.

62 es-Sibâ'i Beyyûmî, a.g.e., III, 178.

63 Hafâcî, a.g.e., s. 321.

64 el-Cehşiyârî, a.g.e., s. 204.

65 el-Cehşiyârî, a.g.e., s. 204.

66 es-Se'âlibî, a.g.e., s. 139.